

УДК 343.76

В.В. КОЛЕСНИКОВ, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЖЕЖАМИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Ключові слова: злочини, пожежа, криміналістична характеристика

Спосіб вчинення злочину, наслідком якого стало виникнення пожежі, на наш погляд, посідає ключове місце у структурі криміналістичної характеристики злочинів даної категорії. Ми поділяємо думку авторів, які до змісту способу злочину включають комплекс (систему) діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховання злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця [1, с.18; 2, с.52].

Чинне кримінальне законодавство передбачає низку злочинів, де засобом заподіяння шкоди може бути пожежа. Виходячи з характеру вини особи, оскільки вона визначає специфіку дій (поведінки), які в свою чергу залишають характерні для них сліди, злочини вказаної категорії можна розподілити на дві класифікаційні групи. До першої класифікаційної групи відносяться злочини при вчиненні яких вогонь використовується злочинцем навмисно як засіб досягнення злочинної мети. Це такі злочини, які можуть бути вчинені шляхом підпалу. До другої відносяться необережні злочини, в основі яких порушення правил безпечного поводження з джерелами підвищеної небезпеки, в наслідок

чого виникає пожежа¹.

Необхідно враховувати, що головна відмінність злочинів першої класифікаційної групи – підпалів від другої – злочинних порушень вимог нормативних актів, які призвели до виникнення пожежі (за формою злочинного діяння), полягає у формі вини, меті й мотивах злочинного діяння. Тобто, підпал – це сукупність активних, навмисних дій, спрямованих на виникнення пожежі, а злочинне порушення вимог нормативних актів, наприклад, правил пожежної безпеки, – діяння, обумовлене виробничою чи побутовою необхідністю, при якій порушуються правила безпечного поводження з вогнем та вогнебезпечними речовинами і матеріалами. Тому способи вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами, доцільно розглядати стосовно їх класифікаційних груп.

Способи злочинів першої групи, коли вогонь використовується як засіб навмисного заподіяння шкоди, є за суттю способами підпалу з використанням тих чи інших матеріалів і засобів запалювання. Класифікації способів підпалу досліджувалися Б.В. Мегорським, О.С. Григоряном, В.О. Коноваловою, І.Ф. Пантелеєвим, А.В. Мішиним та іншими авторами [3-7]. Разом із тим, на нашу думку, є суттєва можливість удосконалити існуючі класифікації, що і є метою статті. Її новизна міститься в запропонованій авторській класифікації способів вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами. Дослідимо наші пропозиції.

Б.В. Мегорський способи вчинення підпалів розділив на чотири групи. До підпалів першої групи він відніс випадки при звичайному для даних умов пожежонебезпечному зосередженні горючих матеріалів, що не вимагають значної підготовки при внесенні джерела горіння для їх запалення. Підпали

¹ Більш докладно про класифікацію злочинів даного виду див. в роботі: Колесніков В.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з пожежами // Вісник Луганськ. академії внутр. справ МВС ім. 10-ти річчя України. –2005. -Спеціальний випуск: У 2-х ч. -Ч.2. -С.161-168.

другої групи він охарактеризував застосуванням допоміжних горючих матеріалів чи речовин, які перебували на місці злочину або були привнесені ззовні для гарантії заpalення. Третя група підпалів характеризується використанням спеціальних технічних засобів, заздалегідь приготованих запалювальних пристосувань, розрахованих на велику надійність і конспірацію при вчиненні злочинних дій, а також заданим часом запалювання. Підпали четвертої групи здійснюються шляхом створення умов для виникнення пожежі від причин, що імітують ненавмисне порушення заходів пожежної безпеки чи небережність [3, с.25]. По суті, таку ж класифікацію використовує О.С. Григорян [4, с.19].

А.В. Мішин, розглядаючи способи підпалів особистого майна громадян, поділяє їх на дві групи: а) підпали з використанням засобів, що знаходилися на місці злочину; б) підпали з використанням допоміжних засобів і знарядь, приготованих заздалегідь. Допоміжні, заздалегідь приготовані засоби, він підрозділяє на такі, для виготовлення яких потрібні спеціальні знання, та засоби, для виготовлення яких не потрібно таких знань [7, с.5]. В.О. Коновалова способи підпалів поділяє на: а) від легкозаймистих речовин; б) з використанням спеціальних пристроїв; в) при створенні умов, що сприяють самозайманню; г) при порушенні правил пожежної безпеки. [5, с.330-331].

Розподіл способів підпалу на підставі використаних засобів і матеріалів (що перебували на місці злочину чи заздалегідь приготованих), має значення у тому сенсі, що дозволяє виділити типові сліди, які залишає той чи інший спосіб підпалу і характеризує особу злочинця. Отже, така класифікація допомагає визначити в кожному конкретному випадку: 1) факт підпалу; 2) використаний спосіб підпалу; 3) коло осіб, які могли вчинити підпал певним способом.

Як зазначалося вище, підпали можуть вчинюватись з різних мотивів та для досягнення різної мети, тому й способи їх вчинення можна класифікувати враховуючи ці фак-

тори. Так, наприклад, для вчинення злочинів, які спрямовані на дезорганізацію роботи державних установ і громадських інституцій, зокрема таких, як диверсія (ст.113 КК) і терористичний акт (ст.258), типовим є використання заздалегідь приготованих спеціальних запалювальних пристроїв, розрахованих на наступне загоряння і забезпечення конспірації при вчиненні злочинних дій. Характерним прикладом із практики правоохоронних органів України є кримінальна справа про низку терористичних актів у маршрутних таксі у м. Вінниця у 2003 р., де злочинцем (злочинцями) використовувалися спеціальні вибухові пристрої, які викликали виникнення інтенсивної пожежі в автомобілі під час його руху. Проведеними вибухово-технічними і пожежно-технічними експертами було встановлено, що пристрої були програмованої дії і виготовлялися особою, яка володіє спеціальними знаннями.

Під час масових заворушень (ст.294 КК), навпаки, злочинцями використовуються найпростіші засоби підпалування – легкозаймисті матеріали і рідини (спеціально підготовлені пляшки з горючою рідиною), розраховані на негайне загоряння. Таким чином, вибір способу підпалу визначається як особистістю злочинця, так і метою та обстановкою злочину, яка дозволяє (чи не дозволяє) уникнути затримання, та ідентифікації на місці злочину чи відразу після нього.

Для вчинення злочинів, які спрямовані на знищення або пошкодження майна певного власника (ч.2 ст.194 КК; ч.2 ст.252 КК) використання певних способів підпалу залежить від: 1) особливостей майна та його належності; 2) місця його перебування; 3) особистості злочинця; 4) мотиву підпалу. Тут можна визначити два «полюси» у рівні кваліфікації палія. Перший – підпал будівлі сусіда (будинку, гаража, сараю) на підґрунті особистих неприязних стосунків, коли злочин вчиняється особисто ображеним ситуативно і з використанням підручних матеріалів і засобів. Другий – підпал підприємства (магазину, складу) конкурента, який вчиняється найма-

ною особою з відповідною «кваліфікацією», ретельною підготовкою і маскуванню.

Для вчинення злочинів, які спрямовані на створення сприятливих умов для приховування (або вчинення) інших злочинів: умисних вбивств (ст.115 КК), заволодіння чужим майном шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем (ст.191 КК) характерним є використання способів підпалу з імітацією нещасного випадку чи порушення правил пожежної безпеки самими потерпілими.

Наприклад, у кримінальній справі про вбивство сім'ї з семи осіб у приватному домоволодінні, яке вчинив Д., було встановлено, що злочинець намагався приховати злочин, надавши йому вигляду нещасного випадку. Для цього Д. трупи вбитих ним членів сім'ї (у тому числі двох дітей) розмістив у великій кімнаті навколо телевізора, відкрив у кухні газ і вчинив підпал, використавши каністру з бензином, взяту з гаража потерпілих. У результаті чого стався вибух, який був сприйнятий свідками (сусідами) як вибух побутового газу. Саме ця версія й була домінуючою під час огляду місця події, що призвело до низки помилок при проведенні цієї слідчої дії: огляд було проведено поверхово. Тільки в результаті розтину трупів було виявлено тілесні ушкодження, які й стали безпосередньою причиною смерті потерпілих. Після цього було проведено повторний огляд місця події (обстановка вже була суттєво змінена) і встановлено, що з гаража потерпілих зникли матеріальні цінності. Після проведення комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів в поле зору правоохоронних органів потрапив сусід потерпілих Д., який мав сліди опіків (як було встановлено з показань свідків) і повів себе неадекватно: зник з постійного місця проживання.

Слід зауважити, що внаслідок копіткої роботи слідчо-оперативної групи істину було встановлено, Д. був розшуканий і затриманий, а його вина повністю доказана. Але той факт, що злочинець використав для прихо-

вання злочину підпал (пожежу), надавши йому вигляду вибуху побутового газу, суттєво ускладнило розслідування. Для встановлення обставин вбивства та його відмежування від нещасного випадку потрібно було провести низку слідчих дій (у тому числі пожежно-технічну та інші експертизи), подолати низку труднощів, обумовлених допущеними помилками на початковому етапі розслідування.

Способи злочинів другої групи, де пожежа виникає внаслідок порушення правил безпечного поводження з джерелами підвищеної небезпеки, за своєю суттю, є різновидами порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. В.О. Коновалова зазначає, що порушення правил пожежної безпеки трапляються в разі: а) експлуатації опалювальних, освітлювальних або інших приладів; б) використання приладів, установок, устаткування, не обладнаного протипожежним захистом; в) ведення робіт з відкритим вогнем; г) порушення правил зберігання, перевезення, виготовлення різних легкозаймистих речовин та матеріалів [5, с.330]. Але слід звернути увагу на те, що в наведеній класифікації порушення групи б) є різновидом порушень групи а) і тому вони не можуть розглядатися як рівнозначні.

На наш погляд, беручи за основу наведену класифікацію способів порушення правил безпечного поводження з джерелами підвищеної небезпеки, можна подати її у такому вигляді у зв'язку з класифікаційними підгрупами злочинів, пов'язаних з пожежами:

1. Способи, пов'язані з порушенням правил використання відкритого вогню у побуті чи при виконанні певних робіт. Ці способи характерні, зокрема, для вчинення злочину, передбаченого (ст.245 КК). Крім того, вони є типовими для пожеж, які виникають внаслідок проявленої недбалості при випалюваннях стерні на полях після збирання врожаю. Наприклад, на полі КСП «Перемога» Нікопольського району Дніпропетровської області під час випалювання стерні виникла пожежа, яка знищила кілька скирт заготовленої

соломи і сіна (загальний збиток склав понад 120 тис. грн.). Причиною пожежі було грубе порушення правил пожежної безпеки, встановлених для цього виду робіт (ділянка, де випалювалася стерня, не була оборана; випалювання здійснювалося в безпосередній близькості до скірт; були відсутні засоби пожежогашіння тощо).

2. Способи, пов'язані з порушенням правил використання пожежонебезпечних приладів та устаткування, як у побуті, так і при проведенні певних робіт (ст.270 КК). Наприклад, під час проведення ремонту в корпусі № 6 Української інженерно-педагогічної академії в результаті проведення газозварювальних робіт виникла пожежа. Розслідуванням було встановлено, що її виникнення стало можливим унаслідок недотримання вимог пожежної безпеки трьома особами. Газозварник П. не вжив заходів, які би виключили можливість виникнення пожежі, не запобіг попаданню іскор на горючі конструкції перекриття, після закінчення робіт не оглянув місця проведення вогневих робіт. Головний механік Л., будучи керівником цих робіт, видав наряд-допуск (дозвіл) на проведення газозварювальних робіт без узгодження з ДПД Академії, не визначив заходів, що виключали би можливість виникнення пожежі. Комendant корпусу № 6 Х. не проконтролював ходу виконання робіт, не забезпечив перевірки місця проведення вогневих робіт протягом двох годин після їх закінчення.

3. Способи, пов'язані з порушенням правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст.267 КК), як у процесі їх зберігання чи перевезення, так і в процесі виробництва (ч.2 ст.273 КК).

4. Способи, пов'язані з порушенням правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст.276 КК), які спричинили виникнення пожежі.

5. Способи, пов'язані з пошкодженням об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ч.3 ст.292 КК), які

спричинили виникнення пожежі.

Зміст того чи іншого способу вчинення злочинних порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки характеризується діями чи бездіяльністю конкретних осіб, що суперечать вимогам пожежної безпеки. При цьому ці дії (наприклад, проведення різних робіт, пов'язаних із використанням відкритого джерела вогню) чи бездіяльність (не прибрані з місця проведення вогневих робіт матеріали, які здатні горіти; не приготовані первинні засоби пожежогашіння; відсутність належного контролю з боку посадових осіб, зобов'язаних контролювати проведення таких робіт та ін.) можуть проявлятися як самостійно, так і в різних сполученнях між собою, і обумовлені різними зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) факторами, які тягнуть за собою виникнення пожежі.

Отже, способи вчинення даного виду злочинів можуть бути розділені за суб'єктами, коли злочин стає можливим у результаті сполучення діянь декількох осіб одночасно або в різні періоди часу. Крім того, нерідко дії з приховування злочину здійснюються не тим, хто його вчинив, а іншими особами (без участі винної особи).

Таким чином, вищевикладене дає можливість дійти висновку, що вивчення способу вчинення злочину дозволяє висунути версії стосовно причини пожежі та осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочинного діяння й визначити правильний напрямок розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции. –Х.: Юрид. ин-т, 1976. –28 с.

2. Зуйков Г.Г. Учение о способе совершения преступления // Специальный курс криминалистики: Учебник. –К., 1987. –С.41-57.

3. Мегорский Б.В. Методика установления причин пожаров. –М.: Стройиздат, 1966.

–348 с.

4. Григорьян А.С. Расследование поджогов. –М.: Юрид. лит., 1971. –128 с.

5. Коновалова В.О. Основы методики розслідування підпалів і злочинних порушень протипожежних правил // Криміналістика: Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник /За ред. В.Ю.

Шепітька. –Х.: Право, 1998. –С.330-342.

6. Пантелеев И.Ф. Расследование и профилактика взрывов, пожаров, крушений и авиапроисшествий. –М.: Юрид. лит., 1975. –208 с.

7. Мишин А.В. Расследование поджогов личного имущества граждан. -Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1991. –128 с.

Колесніков В.В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами, як елемент криміналістичної характеристики // Форум права. -2007. № 1. –С.104-108 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07kvvekx.pdf>

Аналізуються найбільш поширені точки зору стосовно способів вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами. У відповідності до класифікаційних груп розглядаються основні способи вчинення злочинів, наслідком яких стало виникнення пожежі.

Колесніков В.В. Способы совершения преступлений, связанных с пожарами, как элемент криминалистической характеристики

Анализируются наиболее распространенные точки зрения относительно способов совершения преступлений, связанных с пожарами. В соответствии с классификационными группами рассматриваются основные способы совершения преступлений, следствием которых стало возникновение пожара.

Kolesnikov V.V. Means of fulfillment crimes connected to fires, as element of criminalistic characteristic

The most widespread points of view concerning ways of fulfillment of the crimes connected to fires are analyzed. According to classification groups the basic ways of fulfillment crimes which investigation became occurrence of a fire are considered.